

*37.23. Стъпките на човека се оправят от Господа;
и Неговото благоволение е в пътя му.*

*24. Ако падне, не ще се повали,
защото Господ подпира ръката му.*

Заминал в изгнание, Шекспировият Томас Мойбри, херцог на Норфолк, изрича следните думи пред Ричард Втори, който го прогонва до края на живота му:

*“Сбогом, господарю. Не ще се заблудя:
Без Англия, цял свят е вече моят път...”*

Да, всъщност и аз не вярвам, че вече бих могъл да се изгубя по широкия свят! Въпреки че пред мен се откриват безброй пътища, само един завинаги е затворен за мен – онзи, който води към Сараево и неговата Главна улица. Във всеки човек съществува едно топло място, а най-често не го съзнава. Без този вътрешен оазис (нека го наречем така по липса на по-добър израз), който е своеобразна концентрирана аура, ние всъщност сме само трупове, които често могат да бъдат и преуспели в ежедневния си живот. Това топло убежище ни спасява от пресищането; към него се връщаме, търсейки скривалище и основание, за да започнем нещо отново, то ни дава надежда и ни прави истински живи и добри. Това е може би боязливото чувство за надежда през отдавна отминалото време на невинността, когато копнеехме по обширните простори на неизвестното, слепвайки картината на света от отпадъци печатна хартия и ръкописи, които разказваха за него, или от вече забравената любов към някого, когото неутешимо сме обичали, а той не е спо-

делил любовта ни, или това е просто вълнението, когато след пътуване се приближавахме към своя град и в тракането на колелата по релсите откривахме един и същ ритъм на сърцето? Днес, вече зрели хора, влизаме в най-хубавите градове без каквото и да било друго чувство, освен скуката от повтарянето. А може би сърцето ни ще заиграе само ако се приближаваме към родния си град? Може би тогава отново ще бъдем живи? Да изгубиш Сараево – града, който не прилича на нито един друг град, означава, всъщност, да изгубиш топлото скрито място в себе си, превърнато сега само в спомен, който от ден на ден все повече избледнява, изгубвайки своите очертания. Някой, който в Сараево си е натрупал значително имущество, а при това голямо преселение го е изгубил, ако не е свързан с душата си за този град, ще го натрупа отново някъде другаде, защото народът казва: “Онзи, който е имал – ще има!” Но онези, които не притежават нищо друго, освен това живо кълбо на Ариадна, чието начало се намира в Сараево като астрална нишка, която ги е спасява да не се изгубят сред разкоша на земното кълбо, никога повече няма да могат да открият някое друго място в себе си, което да им даде достатъчно сила да преживеят.

Един боец, иначе бивш шофьор на такси, който е трябвало да се изтегли от сръбската част на Сараево, отбранявайки я чак до заповедта за отстъпление, гледа своя град в далечината от планината, в която се е изтеглил и казва на един репортер: “Иде ми да се накича с бомби, да седна в колата си и да надуя надолу, па каквото ще да става!”

В това толкова просто изречено намерение се крие основа, което много изгнаници чувстват, а нямат възможност да изразят: желанието, макар и в смъртта си да бъдеш свързан със своята любов.

И макар че вече почти четвърт век не съм стъпвал на тротоарите на Главната улица, на която познавах всяка пукнатина и нови наслоения от асфалт, струва ми се, че открай време с нейната дължина, както с тояжка в игра на челик, съм измервал авенютата и булевардите на другите градове по света.

Нито по хубостта си, нито по големината си, тя ни най-малко не превъзхожда улиците от покрайнините на провинциалните средноевропейски градове, каквито са например Грац, Сегедин или Любляна; същите тъмносиви фасади на австроунгарски постройки, от които се ронят сецесионистични украсения, гирлянди и покривни венци, същият мириз на тежка запръжка и нерадостното живуркане по вестибиюли с напукани черно-бели плочки, с тук-там някоя новопостроена къща, която спокойно може да се мери със старите по безличие на архитектурната мисъл.

И, все пак, прозявам се от скука, когато се разхождам по нюйоркското Пето авеню или по Шанз елизе, носейки непрекъснато своята Главна улица в главата си, защото магическата ѝ съблазнителност завинаги се е вмъкнала в нея – от изтъркания тротоар през ходилата, с които най-напред съм я измервал.

Със забранените градове е като с голямата любов. Едва когато ги напуснем, спасявайки главата и кожата си, можем да ги видим в истинската им светлина, с всичките им недостатъци. Но това никога не ни освобождава от магията, с която завинаги са ни обвързали. Нима Одисей, най-хитрият човек, който някога е живял, не се опитва цели двайсет години да се върне на своята Итака? И какво друго е правил Джеймс Джойс през целия си живот, освен да описва до най-малките подробности всеки кът на родния си Дъблин, умрял далеч от него? Където и да е имал ателие Пика-

со, в него се втурвали биковете от арената в Барселона, в която никога нямало да се върне.

Отвратен от негодуванието на родния си град след публикуване на есето “Минотавърт или почивка в Оран”, Албер Камю записва като мото на книгата си “Лято”: “Това есе е писано през 1939 г. На читателя трябва да му се припомни това, за да може да отсъди какво би бил днес Оран. Пламенните протести от този красив град всъщност ме уверяват, че са (или ще бъдат) отстранени всички недостатъци. А красотите, които това есе изтъква, ревниво се пазят. Град Оран, щастлив и реален, отсега нататък няма повече нужда от писатели: той очаква туристи.”

Все пак, не трябва да се забравя, че в Дъблин все още живеят ирландци, а в Барселона – каталонци. В Оран на Камю има по-малко французи отколкото по времето, когато той е писал за него, но все пак, останали са значителен брой, дори и след експлозията на нетърпимост сред фундаменталистите.

В Сараево броят на останалите сърби почти може да се пренебрегне: сто и петдесет хиляди от тях напуснаха през февруари 1996 година своя град.

Случай, неотбелязан в историята на която и да е страна: не само че останахме без град, а и без свои сънародници в него!

През есента на 1976 година в Ню-Йорк вземах за един вестник интервю от писателя Бернард Маламуд в неговия осъдено обзаведен апартамент, чийто прозорци гледаха към оловно сивата река Хъдзън. Евреин от украинско-полски произход, Маламуд през целия си живот беше писал за Ню-Йорк. Питах го къде всъщност е истинският му дом.

“Моят дом е в книгите ми” – каза той.

Изпрати ме до следващата пресечка, и самият той малко да се поразходи. Точно събaryaха една многоетажна сграда от опушени червени тухли. В Европа щяха да я използват още поне сто години. Спряхме се и заедно с тълпата любопитни наблюдавахме как огромното залюляно желязно гюлле от висок кран хлътва дълбоко в утробата на сградата, някъде на височината на първия етаж. Сградата устояваше с последни сили, издържайки на три-четири удара, а тълпата викаше (не за нея, а за гюллето), а след това се срине, така да се каже грохна, с приглушен трясък, обгърната в облак прах. Сградите, върху които падаха бомби, докато бях момче, се рушаха по съвсем друг начин – просто се сцепваха надвие, разкривайки вътрешното сечение на кошера, съставен от етажи различно боядисани стаи, в които оставаха да висят под открито небе неповредените картини и огледала, толкова силни и неочеквани бяха тези удари.

Разрушенията в Сараево през тази война се различават от онези през миналата, защото не са направени от самолетни бомби, а от артилерийски снаряди. При това, тези здания са строени от стоманобетон – при експлозиите, които ги сполитат, конструкциите им само се изкривяват и усукват, така че след всичко, когато се изпочупят стъклата, изгори дървото и разтопи пластмасата, остават да стърчат призрачни скелети, през които духат ветровете.

Бернард Маламуд равнодушно наблюдаваше събaryaнето на сградата. За хората, които са прекарали целия си живот в градове, в които никога не са падали бомби, цялата тази сцена въщност е само отстраняване на по-малка сграда, за да се издигне на нейното скъпоценно място много полезен и по-голям небостъргач, и нищо повече. Американците пък много по-лесно напускат гнездата си от европейците. Ако някъде на другия край на континента се появи

възможност за по-добър доход, ще напуснат родния си град, без каквото и да е страдание, и когато някой ден се върнат (ако изобщо се върнат), няма повече да заварят своята улица такава, каквато са я оставили. Вместо старата дървена къща с тераса и ниска ограда около ливадата, на това място ще заварят супермаркет или бензиностанция. Изтъргнати още преди раждането им от корените си, носени от ветровете през океани и континенти, те вероятно виждат в нашата привързаност към загниващите градове, към тяхната патина – прекалено болезнена чувствителност.

Пиша тази хроника на един изгубен град, съставяйки го от сънища и мъгла, от лица, миризми, кътчета и улици, спомняйки си думите на Маламуд: “Моят дом е в книгите ми”.

Моето Сараево е между тези корици. Онова, което е останало от този град, нека им е халал!